

Monika Bielińska

Słownik pośrednikiem między kulturami : analiza jednojęzycznych słowników języka niemieckiego jako obcego

Studia Germanica Gedanensia 17, 255-266

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Monika Bielińska
Instytut Filologii Germańskiej
Uniwersytet Śląski, Sosnowiec

Słownik pośrednikiem między kulturami? Analiza jednojęzycznych słowników języka niemieckiego jako obcego¹

Wprowadzenie

Pierwsza część artykułu zajmuje się ogólnie pojęciem kultury oraz rolą kultury w procesie akwizycji języka obcego, druga natomiast wskazuje na związki między kulturą a leksykografią. Najobszerniejszą część artykułu tworzy prezentacja wyników analizy, której celem było sprawdzenie, czy i w jakim stopniu nazwane w tytule słowniki mogą spełniać rolę pośredników między kulturami.

Przedmiotem badania nie są całe publikacje leksykograficzne, lecz jedynie wybrane ich elementy. Analiza obejmuje części wstępne, końcowe oraz elementy pozahasłowe części zasadniczej siedmiu jednojęzycznych słowników języka niemieckiego jako obcego. Wymienione elementy słownika zostały dlatego wybrane na przedmiot analizy, gdyż nadają się do przekazywania informacji typu encyklopedycznego o wiele lepiej niż artykuły hasłowe, w których ze względu na ich sztywną strukturę i przeznaczenie – omawiane słowniki są przecież słownikami językowymi, a nie rzeczowymi – nie ma z reguły miejsca dla takich informacji.

1. Kultura a nauka języka obcego

Na temat roli kultury w nauce języka obcego jak również na temat samego pojęcia ‘kultura’ powstało stosunkowo dużo publikacji. Dlatego też ograniczymy się tutaj do skrótowego przedstawienia tych zagadnień.

W swojej monografii na temat słowników niemieckich Haß-Zumkehr (2001: 13–18) poświęca cały rozdział pojęciu ‘kultury’. Definiuje w nim kulturę jako

¹ Artykuł jest zmodyfikowaną polskojęzyczną wersją referatu „Lernerwörterbücher als Kulturvermittler”, wygłoszonego w czasie kongresu Środkowoeuropejskiego Związku Germanistów w Ołomuńcu (13.–16.09.2007).

wszystko, co może służyć interpretacji rzeczywistości, a także jako wielowarstwowy sytem znaków, służących do orientacji w świecie (por. Haß-Zumkehr 2001: 15). Znaki te wykazują trzy cechy: zakorzenienie w ramach danej społeczności, wymiar historyczny (Halbwachs (1985) określa kulturę jako pamięć zbiorową) oraz dostępność interpretacyjną, ponieważ mogą być wyjaśnione w sposób racjonalny i zrozumiały (por. Haß-Zumkehr 2001: 15–17).

Podczas gdy Haß-Zumkehr opiera się w swojej pracy na definicjach antropologa kultury (Geertz 1987) oraz historyka (Kocka 1987; por. Haß-Zumkehr 2001: 14–15), Ivanowa w artykule o tle kulturowym w słowniku dwujęzycznym bazuje na dość szerokim rozumieniu omawianego pojęcia, powołując się przy tym na interpretację przyjętą w translalologii (por. Göhring 1978: 10): „Kultur ist all das, was man wissen, beherrschen und empfinden können muss, um beurteilen zu können, wo sich Einheimische in ihren verschiedenen Rollen erwartungskonform oder abweichend verhalten, und um sich selbst in der betreffenden Gemeinschaft erwartungskonform verhalten zu können [...]“ (Ivanova 2006: 74).

O konieczności przekazywania wiedzy o kulturze w ramach nauczania języka obcego nie trzeba dziś nikogo przekonywać. W dydaktyce języków obcych mówi się o tzw. komunikacji międzykulturowej, przy czym z jednej strony chodzi tu o rozumienie obcego języka, kultury i społeczeństwa z perspektywy własnego języka ojczystego, z drugiej zaś o pełniejsze, bardziej zróżnicowane i oparte na głębszej refleksji podejście do własnej kultury (por. Kühn 2002: 169).

Istotną częścią zapoznawania uczących się języka obcego z drugą kulturą jest nauczanie słownictwa, gdyż jak zauważa Kühn: „hinter den Wörtern verbergen sich kultur- und gesellschaftlich verankerte Konzepte, die es aufzudecken gilt, um eine tolerante Einstellung dem Fremden gegenüber und einer kritischeren Einstellung der eigenen Kultur gegenüber zu erreichen“ (Kühn 2002: 169, por. także: „[...] vocabulary and culture are closely related at many levels within the lexicon and [...] the teaching of lexical knowledge is always in part at least a process of acculturation” (Bool/Carter 1989: 173)). Ważnym aspektem jest przy tym podkreślanie podobieństw i różnic między kulturami, co ma zapobiec błędnemu utożsamianiu pojęć języka ojczystego i obcego (por. Rothenhöfer 2004: 22).

Aby komunikacja w obcym języku przebiegała bez zakłóceń, uczący się powinien wykazywać się znajomością rozmaitych obszarów zaliczanych do szeroko pojętej kultury, takich jak literatura, muzyka, sztuka, film, a także charakterystyczne przedmioty, święta, zwyczaje, typowe potrawy, historia i polityka, instytucje państwowe i kościelne itd. oraz posługiwać się odpowiednim słownictwem. Leksemy nacechowane kulturowo mogą stanowić dla uczącego się źródło trudności, gdyż czasem nie tylko nie mają ekwiwalentów w jego języku ojczystym, ale również oznaczają pojęcia, które nie są znane uczącemu się z jego własnej kultury (por. Szczęk 2006: 149).

2. Kultura a leksykografia

Kultura i leksykografia nie są dziedzinami, które istnieją i funkcjonują niezależnie od siebie – kultura jest ważna dla leksykografii, a leksykografia

dla kultury. Słowniki rejestrują i opisują język, czyli ważny element składowy kultury. Słowniki opisują leksykę związaną z kulturą, przekazują wiedzę o realiach i często odzwierciedlają światopogląd autorów bądź wydawców, co jest szczególnie widoczne właśnie na przykładzie słownictwa specyficznego dla danej kultury (więcej o ideologizacji słownika por. Haß-Zumkehr 2000, Wierzbicka 1995, Veisbergs 2005). I wreszcie same słowniki są wytworami kultury i jej świadectwem (por. Haß-Zumkehr 2001: 13–18). Ten ostatni aspekt, czyli leksykografia jako składnik kultury, nie będzie w niniejszym artykule tematyzowany. Nasza uwaga skupi się na słownikach jako nośnikach kultury i pośrednikach między kulturami.

Słownictwo związane z kulturą zasługuje na szczególną uwagę nie tylko w procesie akwizycji języka obcego, ale również w praktyce leksykograficznej. Stwarza ono bowiem trudności przy opisie leksykograficznym, zwłaszcza przy dobieraniu ekwiwalentów innojęzycznych. Z tego też względu problemy opisu tej części słownictwa są często poruszane w pracach na temat leksykografii dwujęzycznej, por. Kileva-Stamenova (2006), Nadobnik (2006), Szczęk (2006), Tomaszczyk (1984).

Problematyka opisu leksykograficznego słownictwa nacechowanego kulturowo nie może być jednak zawężona jedynie do zagadnienia ekwiwalencji. Również autorzy słowników jednojęzycznych, których problemy ekwiwalencji międzyjęzycznej nie dotyczą bezpośrednio, stają przed problemami związanymi z rolą słownika jako pośrednika między kulturami. Dotyczy to w szczególności stopnia słowników języka angielskiego, ale także niemieckiego, ponieważ i ten język jest rozpowszechniony w świecie jako ojczysty i obcy. Do słowników, które w kontekście pośredniczenia między kulturami zasługują na wyjątkową uwagę, należą słowniki pedagogiczne dla osób uczących się opisywanego w nich języka jako obcego. Użytkownicy tych słowników uczą się języka obcego, np. języka niemieckiego, z reguły we własnym kraju i mają sporadyczny kontakt z kulturą docelową i z realiami życia w kraju niemieckojęzycznym. Miernikiem jakości słowników pedagogicznych oraz ich przyjazności wobec użytkownika jest więc ilość i jakość informacji, przybliżających użytkownikowi kulturę kraju, którego języka się uczy (por. Wingate 1999: 442, Herbst/Heath 1994: 152, Lerchner 1996: 129). O tym, że użytkownicy słowników rzeczywiście szukają w nich informacji na temat szeroko pojętej kultury, świadczą badania empiryczne, np. wyniki ankiety Béjointa (1981), który analizował, jak użytkownicy francuskojęzyczni korzystają z jednojęzycznych słowników języka angielskiego, oraz Hartmanna (1982), który badał korzystanie ze słowników angielsko-niemieckich przez anglojęzycznych użytkowników (por. Hatheral 1984: 183n.). W obu przypadkach ponad połowa ankietowanych (53% u Béjointa i 61,5% u Hartmanna) odpowiedziała, że jest zainteresowana słownictwem nacechowanym kulturowo.

W odniesieniu do słowników pedagogicznych Lerchner stwierdza: „ein Lernerwörterbuch für Nichtmuttersprachler muß in erhöhtem Maße ein kultursensitives Wörterbuch sein, das bei Muttersprachlern interiorisierte Wissen über kulturspezifische Verwendungsweisen und Vorkommens-

frequenzen explizit macht und die Wörterbuchbenutzung als „transkulturelle Handlung“ (Vermeer 1989: 171) bewußt ins lexikographische Kalkül zieht“ (Lerchner 1996: 134n.).

Powiązania kultury z leksykografią manifestują się w słowniku zarówno w wyborze, jak i opracowaniu materiału. Opis pojęć nacechowanych kulturowo realizowany jest w słowniku poprzez następujące elementy:

- selekcję zewnętrzną, tj. rejestrację lub pominięcie pewnych leksemów, np. zabarwionych ideologicznie lub nacechowanych geograficznie, np. nazw przedmiotów, zwyczajów itd. specyficznych dla określonego regionu (por. Niebaum 1984)
- objaśnienia znaczenia oddające nacechowanie kulturowe leksemów
- przykłady i cytaty; por. maksymy Hermannsa: „Ein Beispiel sollte historisches Kolorit haben“, „Ein Beispiel sollte lokales und soziales Kolorit haben“ (Hermanns 1988: 181) oraz Neubauer (1998)
- kwalifikatory (por. Šimečkova 2004: 240–241, Lerchner (1996))
- elementy niewerbalne, czyli ilustracje, diagramy, schematy itp.

(por. Kühn 2002: 170, Ivanova 2006: 79–82, Lerchner 1996: 133).

W słownikach pedagogicznych, które są przedmiotem naszej analizy, dużą rolę odgrywają ponadto elementy pozahasłowe, czyli rozmaite okienka informacyjne, oraz cała część ramowa, tj. część wstępna i końcowa słownika.

3. Opis leksyki nacechowanej kulturowo w części ramowej i elementach pozahasłowych części zasadniczej słowników języka niemieckiego jako obcego

Analizie poddano następujące słowniki pedagogiczne: *Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache* (LDaF), *Langenscheidt Taschenwörterbuch Deutsch als Fremdsprache* (LTDaF), *PONS Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache* (PDaF), *PONS Basiswörterbuch Deutsch als Fremdsprache* (PBDaF), *Duden Deutsch als Fremdsprache Standardwörterbuch* (DDaF), *Hueber Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache* (HDaF) oraz *de Gruyter Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache* (dGDaF). Ponieważ prezentacja wszystkich szczegółów analizy, jak i dokładnych statystyk nie jest możliwa z powodu ograniczeń miejsca, skupimy się tutaj jedynie na przedstawieniu wyników analizy i wniosków.

Już na podstawie lektury części ramowej można stwierdzić, jakie znaczenie przypisują autorzy słownika opisowi słownictwa związanego z kulturą.

Część wstępna dGDaF (s. XI) zawiera informacje, że słownik nie rejestruje z reguły słownictwa nacechowanego geograficznie oraz że część hasłowa zawiera 500 ilustracji z zakresu tzw. realiów. Chodzi przy tym jednak głównie o przedmioty, które nie są typowe dla kultury krajów niemieckojęzycznych, np. krawat, stół, kaktus, krokodyl, hamak, bumerang i in.

LDaF określa się w części wstępnej jako „Quelle und Vermittler kultureller Besonderheiten“. Jest to jedyny słownik wśród badanych, który tak wyraźnie

zwraca uwagę na tę funkcję. Z tekstów zamieszczonych przed częścią hasłową wynika, że w słowniku zostały uwzględnione regionalne warianty języka oraz że autorzy zadbali o łatwy dostęp do informacji z zakresu realioznawstwa. Część końcowa zawiera apendyks *Bundesländer und Kantone* (s. 1247), niestety bez nazw stolic, oraz spis wszystkich okienek informacyjnych i tabel. Spis składa się z dwóch części: *Sprache und Grammatik* i *Landeskunde*, dzięki czemu użytkownik słownika po pierwsze ma od razu wgląd w tematykę okienek informacyjnych, a po drugie może szybko odnaleźć interesującą go informację. Również tekst reklamowy na okładce podkreśla fakt, że słownik zawiera liczne okienka informacyjne na temat realiów i gramatyki. Po porównaniu wydania z 1993 i 2003 można stwierdzić znaczny postęp w zakresie przedstawiania słownictwa związanego z szeroko pojętą kulturą, co jest być może skutkiem krytyki metaleksykograficznej.

LTDaF podaje w części wstępnej i na okładce, że słownik rejestruje warianty regionalne, a ze spisu treści wynika, że wśród kolorowych ilustracji są mapy Niemiec, Austrii i Szwajcarii.

PDaF zaznacza w części wstępnej, że słownictwo typowe dla Austrii i Szwajcarii zostało uwzględnione oraz że słownik zawiera okienka informacyjne z dodatkowymi informacjami na temat języka, realiów i in. (s. 10). W części końcowej zamieszczone są listy z nazwami krajów związkowych, kantonów i ich stolic (s. 1698n.).

Mały słownik PBDaF w znacznie większym stopniu niż duży PDaF uwzględnia informacje dotyczące kultury krajów niemieckojęzycznych. We wstępie czytamy m.in.: „Informationen über kulturelle Besonderheiten in Deutschland, Österreich und der Schweiz werden extra angegeben“ (s. V). Część wstępna i końcowa zawiera mapy krajów niemieckojęzycznych, na których zaznaczono formułki powitalne i pożegnalne, typowe dla poszczególnych regionów, np. *Guten Tag, Salü, Grüß Gott, Servus*. Mapa polityczna uwzględnia Liechtenstein, podczas gdy inne słowniki pomijają to państwo na swoich mapach. Jedynie w LTDaF zaznaczono Liechtenstein, ale nie na mapie przedstawiającej Austrię i Szwajcarię, lecz na mapie krajów otaczających Niemcy. W części końcowej PBDaF zamieszczono mapkę *Deutsche Dialekte* oraz tabelę *Die deutschsprachigen Staaten, Bundesländer bzw. Kantone, ihre Hauptstädte und Bewohner*. Pozostałe z badanych słowników pomijają nazwy mieszkańców poszczególnych stolic.

DDaF podaje w spisie treści, że informacje z zakresu realioznawstwa znajdują się na stronie 1105, w tekście reklamowym na okładce czytamy, że te informacje zajmują 44 strony. Dane te wprowadzają użytkownika w błąd. Po pierwsze, nie ma strony 1105, ponieważ część końcowa jest osobno numerowana, począwszy od numeru 1. Po drugie, słownik nie zawiera 44, lecz jedynie 20 stron z w/w informacjami. Znajdujemy tutaj następujące części: *Das politische System Deutschlands, Österreichs und der Schweiz* wraz z mapami, *Das Bildungssystem Deutschlands, Österreichs und der Schweiz*, *Wie bekomme ich einen Studienplatz?*, *Feiertage, Siesen – Duzen, Mundarten des Deutschen* oraz *Uhrzeiten* (s. 3–24). Z ostatniej części użytkownik dowiaduje

się jedynie, że w Niemczech, Austrii i Szwajcarii obowiązuje czas środkowo-europejski oraz kiedy należy przestawić zegarki. Część końcowa zawiera także dział poświęcony frazeologii, jednak nie można go zaliczyć do tekstów o tematyce realioznawczej.

HDaF informuje w części ramowej, że regionalne warianty potocznego języka niemieckiego zostały w słowniku uwzględnione oraz że część wstępna zawiera informacje o krajach niemieckojęzycznych. Tymi informacjami okazują się być trzy mapy z podziałem administracyjnym i trzy schematy, przedstawiające systemy szkolnictwa w tychże krajach. Część końcowa nie zawiera żadnych tekstów na temat kultury, realiów itd.

Przedmiotem analizy są także elementy pozahasłowe części zasadniczej, czyli wszelkie okienka informacyjne oraz wstawki niewerbalne, tj. ilustracje i diagramy. Przedstawione treści można podzielić na dwie grupy: mocno nacechowane pod względem specyfiki kultury, czyli typowo niemieckie, austriackie itd. oraz słabo nacechowane, które można określić jako ogólnoeuropejskie (por. Rothenhöfer 2004: 22n.). Te ostatnie mają znaczenie przede wszystkim dla użytkowników z odległych kręgów kulturowych. Niezależnie od w/w podziału informacje można przyporządkować różnym zakresom tematycznym, takim jak np. *święta/tradycja/obrzędy, system szkolnictwa, polityka, historia i terażniejszość, geografia i życie codzienne* (w tym *jedzenie/potrawy/picie, komunikacja międzyludzka*). dGDaF nie zawiera żadnych okienek informacyjnych, a wśród ilustracji nie ma żadnych, które spełniają interesującą nas funkcję.

Wśród 120 okienek informacyjnych i 190 ilustracji słownika LDaF znajdują się dwie ilustracje (*Adventskranz, Fachwerk*) i 86 okienek o treści związanej z kulturą. Tematyka okienek informacyjnych odznacza się dużą różnorodnością. Znajdujemy tu informacje na temat polityki i historii (*Die Wende in der DDR, Die Teilung Deutschlands, Die Hanse, Die politischen Parteien in Deutschland* i in.), systemu szkolnictwa (*Wie bekomme ich einen Studienplatz?, Das Hochschulsystem* i in.), ogólnego realioznawstwa (*Die Schweiz, Liechtenstein* itd.), świąt i tradycji (*Der Karneval, Das Oktoberfest* i in.), znanych postaci kultury krajów niemieckojęzycznych (np. Bach, Bismarck, Grass, Dietrich) oraz – i te okienka tworzą najobszerniejszą grupę tematyczną – na temat życia codziennego (*Der Stammtisch, Knödel, Der Biergarten, Die deutsche Küche* i wiele innych). Liczba i różnorodność okienek tematycznych sprawiają, że słownik, poza tym, że można w nim wyszukać potrzebną informację na temat wybranego leksemu, może służyć do lektury, niesprowokowanej potrzebą sprawdzenia określonych danych językowych. Autorzy LDaF w pełni wykorzystali możliwości, jakie dają im te elementy struktury słownika. W okienkach zamieszczono informacje, które ze względu na swoją specyfikę nie mogłyby (i nie powinny) znaleźć się w artykułach hasłowych, a rozbudowana struktura dostępu umożliwi użytkownikowi szybkie ich znalezienie.

LTDaF nie oferuje użytkownikowi żadnych okienek informacyjnych, a wśród ilustracji jedynie trzy mogą być zaliczone do elementów przekazujących wiedzę o kulturze i realiach krajów niemieckojęzycznych: dwie kolorowe mapy (*Deutschland, Österreich/die Schweiz*) i jedna czarno-biała ilustracja (*Adventskranz*).

PDaF zawiera 33 okienka informacyjne na temat szeroko zdefiniowanej kultury (na ogółem 128). Ilustracje zamieszczone są jedynie w części wstępnej, jednak ich tematyka nie jest związana z kulturą i realiami specyficznymi dla krajów niemieckojęzycznych. Zawartość okienek jest z reguły mocno nacechowana kulturowo, poza kilkoma wyjątkami z zakresów tematycznych 'święta/tradycja' (*Aprilscherz, Weihnachten* i in.) oraz 'polityka i historia' (*Die Europäische Union, Der Ost-West-Konflikt, Die Vereinten Nationen* itp.). Pozostałe okienka można przyporządkować następującym tematom: system szkolnictwa (np. *Waldorfschulen*), życie codzienne (*Müll, das Verkehrsnetz in Deutschland, das Kaffeehaus, die Gaststätte, Bier* i in.) oraz polityka i historia (*die Bundesländer, die Parteien in Deutschland, die Staatsorgane, das Grundgesetz, die Bundesrepublik Deutschland, Österreich, die Schweiz; die Studentenbewegung, die Widerstandsbewegung, das Wirtschaftswunder* itd.).

W PBDaF zamieszczono ogółem 83 okienka informacyjne oraz 362 ilustracje, z czego 70 okienek i pięć ilustracji (*Abfalltrennung, Fachwerkhaus, Wappen der Hansestadt Hamburg, Nikolaus i Weihnachtsmann* – dwie ostatnie ilustracje pokrywają się) zawierają treści związane z kulturą. Jeśli chodzi o leksykograficzne opracowanie pojęć istotnych z pozycji przekazywania użytkownikowi informacji na temat kultury krajów niemieckojęzycznych, ten mały słownik dla niezaawansowanych można z powodzeniem porównać z dużym słownikiem LDaF. Obok nielicznych okienek informacyjnych, poświęconym pojęciom o słabym nacechowaniu kulturowym (jak np. *das Taxi, das Trinkgeld, der Geburtstag*), słownik zawiera wiele informacji na temat przedmiotów, zjawisk, instytucji itd. specyficznych dla poszczególnych krajów niemieckojęzycznych. Zakresy tematyczne pokrywają się z większością z wyżej wymienionymi. Znajdziemy więc w PBDaF teksty na temat wybranych aspektów życia codziennego (*Haustier, Kaffeehaus, Schnellimbiss, Untertitel, Tageszeitung, Gastarbeiter, Geld* i in.), polityki (*Bundespräsident, Landtag, Kanton, Beamter, Wehrpflicht, Zivildienst, Verfassung* itd.), świąt i obrzędów (np. *Karneval, Polterabend*) czy geografii (*Deich, Süden, Watt*). Słownik nie dysponuje jednak zewnętrzną strukturą dostępu do okienek informacyjnych, co utrudnia korzystanie z nich.

DDaF nie zawiera w części hasłowej żadnych ilustracji, a wszystkie okienka poświęcone są omówieniu par/trójek paronimów (jak *anscheinend/ scheinbar, Brüder/Gebrüder*).

Jedynie 21 okienek informacyjnych i trzy ilustracje w słowniku HDaF (na ogółem 44 okienka i 283 ilustracje) można zaliczyć do tych elementów opisu leksykograficznego, które pozwalają spojrzeć na słownik jako na pośrednika między kulturami. Ilustracje przedstawiają treści, które nie są szczególnie charakterystyczne dla krajów niemieckojęzycznych (*das Osterei, der Osterhase, der Weihnachtsbaum*). Tematyka okienek jest dość uboga. Słownik zawiera aż 11 okienek o treści związanej z systemem szkolnictwa (*die Gesamtschule, die Berufsausbildung, die Note, die Volksschule* i in.), a jedynie kilka na temat życia codziennego (np. *das Abendessen, das Taxi*) oraz świąt i tradycji (*Weihnachten, die Nationalfeiertage, der Fasching / Karneval i Ostern*).

4. Wnioski

Na podstawie analizy części ramowej oraz elementów pozahasłowych części zasadniczej nie można formułować wniosków na temat słownika jako całości. Badanie należałoby uzupełnić o analizę zasobu haseł, a także tak istotnych elementów opisu leksykograficznego jak definicje i przykłady. Na tej podstawie można jednak stwierdzić, czy i w jakim stopniu słowniki wykorzystają szansę przedstawienia w badanych elementach specyfiki kultury krajów niemieckojęzycznych. Części ramowe i elementy pozahasłowe części zasadniczej w szczególności sposób nadają się do przekazywania takich treści, więc ich wykorzystanie jest z pewnością ważnym miernikiem jakości słownika pod tym względem.

Analiza siedmiu jednojęzycznych słowników języka niemieckiego jako obcego pozwala stwierdzić, że w wielu przypadkach brakuje przemyślanej strategii uwzględniania pojęć z zakresu kultury i realiów w opisie leksykograficznym. Niektóre decyzje, zarówno te odnośnie selekcji zewnętrznej, jak i wewnętrznej, wydają się być przypadkowe. Z jednej strony użytkownik ma do dyspozycji szczegółowy opis licznych typów szkół (p. HDaF), z drugiej jednak nie znajdzie informacji na być może ważniejsze tematy, np. zjednoczenie Niemiec. Celowość zamieszczania pewnych informacji wydaje się wątpliwa – np. okienka informacyjne *ausleihen*, *das Taxi* czy *das Trinkgeld* można by uznać za zbędne.

Zakresy tematyczne interesujących nas informacji pokrywają się w dużym stopniu, można tu nawet mówić o pewnym kanonie. Prawie każdy słownik zawiera mapy lub/i listy krajów związkowych i kantonów, schematyczne przedstawienie systemów szkolnictwa oraz opisy najważniejszych świąt, nawet jeśli nie są to święta ani zwyczaje charakterystyczne jedynie dla krajów niemieckojęzycznych, jak np. Boże Narodzenie i Wielkanoc.

Analiza nie potwierdziła przypuszczenia, że mniejsze słowniki dla niezaawansowanych zawierają mniej informacji na temat kultury niż większe słowniki dla zaawansowanych językowo użytkowników.

Przy zastrzeżeniu, że ocena badanych publikacji będzie jedynie oceną szacunkową, gdyż analiza nie objęła wszystkich elementów opisu leksykograficznego, można sformułować następujące wnioski: słowniki LDaF i PBDaF w najwyższym stopniu (zarówno ilościowo, jak i jakościowo) uwzględniają specyfikę kulturową krajów niemieckojęzycznych. Słowniki dGDaF, DDaF oraz LTDaF najslabiej spełniają rolę pośrednika między kulturami, a dwa pozostałe, PDaF i HDaF, plasują się pośrodku.

Słowniki:

DDaF – Wermke Matthias; Kunzel-Razum Kathrin/Scholze-Stubenrecht Werner (red.) (2002): *Duden Deutsch als Fremdsprache. Standardwörterbuch*. Mannheim, Leipzig [i in.] : Dudenverlag.

- dGDaF – Kempcke Günter (red.) (2000): *Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- HDaF – Kunzel-Razum Kathrin et al. (2003): *Hueber Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Ismaning, Mannheim: Hueber/Duden.
- LDaF – Götz Dieter; Haensch Günther; Wellmann Hans (red.) (2003): *Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Berlin, München: Langenscheidt.
- LTDaF – Götz Dieter; Wellmann Hans (red.) (2003): *Langenscheidt Taschenwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Berlin, München [i in.] : Langenscheidt.
- PBDaF – Hecht Dörthe (1999): *PONS Basiswörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Stuttgart : Klett.
- PDaF – Balhar Susanne; Mönkenmüller Frank et al. (2004): *PONS Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Stuttgart: Klett.

Literatura sekundarna:

- Bool Hilary; Carter Ronald (1989): *Vocabulary, Culture and the Dictionary*, [w:] Tickoo Makham L. (red.): *Learners' Dictionaries: State of the Art*. Singapore: SEA-MEO Regional Language Centre, 172–183.
- Chojnowski Przemysław (2002): *Kulturen im Spiegel der Lexikographie. Polnisch-deutsche Wörterbücher als Hilfsmittel bei der Übersetzung kultureller Schlüsselwörter*, [w:] Schatte Christoph (red.): *Linguistische und didaktische Probleme der Translatork*. Poznań: Koło Zgorzeleckie Wrocław, 21–38.
- Haß-Zumkehr Ulrike (2000): *Propagandainstrument Wörterbuch. Zur lexikografischen Methodik im Nationalsozialismus*, [w:] Wiegand Herbert Ernst (red.): *Wörterbücher in der Diskussion IV. Vorträge aus dem Heidelberger Lexikographischen Kolloquium*. Tübingen: Niemeyer, 135–153.
- Haß-Zumkehr Ulrike (2001): *Deutsche Wörterbücher. Brennpunkt von Sprach- und Kulturgeschichte*. Berlin [i in.]: de Gruyter.
- Hatherall Glyn (1984): *Studying Dictionary Use: Some Finding and Proposals*, [w:] Hartmann Reinhard R.K. (red.): *LEXeter'83 Proceedings. Papers from the International Conference on Lexicography at Exeter, 9–12 September 1983*. Tübingen: Niemeyer, 183–189.
- Herbst Thomas; Heath, David (1994): *Enzyklopädische Lernerwörterbücher – ein neuer Wörterbuchtup?* [w:] Henrici Gert; Zöfgen Ekkehard (red.): *Wörterbücher und ihre Benutzer*. [= FLuL 23], 149–163.
- Hermanns Fritz (1988): *Das lexikographische Beispiel. Ein Beitrag zu seiner Theorie*, [w:] Harras Gisela (red.): *Das Wörterbuch: Artikel und Verweisstrukturen. Jahrbuch 1987 des Instituts für deutsche Sprache*. Düsseldorf: Schwann, 161–195.
- Ivanova Ljudmila (2006): *Kulturhintergrund im zweisprachigen Wörterbuch. Am Beispiel des Sprachenpaars Deutsch und Bulgarisch*, [w:] Dimova Ana; Jesenšek Vida; Petkov Pavel (red.): *Zweisprachige Lexikographie und Deutsch als Fremdsprache* [= Germanistische Linguistik 184–185]. Hildesheim, Zürich, New York: Olms, 73–83.
- Kammerer Matthias (2002): *Die Abbildungen im de Gruyter Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache*, [w:] Wiegand Herbert Ernst (red.): *Perspektiven der Pädagogischen*

- Lexikographie des Deutschen II. Untersuchungen anhand des „de Gruyter Wörterbuchs Deutsch als Fremdsprache“*. Tübingen : Niemeyer, 257–279.
- Kileva-Stamenova Reneta (2006): Entsprechungsselektion bei Bezeichnungen für Kulturspezifika in einem Wörterbuch der politischen Terminologie (Deutsch-Bulgarisch, Bulgarisch-Deutsch), [w:] Dimova Ana; Jesenšek Vida; Petkov Pavel (red.): *Zweisprachige Lexikographie und Deutsch als Fremdsprache* [= Germanistische Linguistik 184–185], Hildesheim, Zürich, New York: Olms, 101–106.
- Kühn Peter (2002): Kulturgebundene Lexik und kultursensitive Bedeutungserläuterungen im de Gruyter Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache, [w:] Wiegand Herbert Ernst (red.): *Perspektiven der Pädagogischen Lexikographie des Deutschen II. Untersuchungen anhand des „de Gruyter Wörterbuchs Deutsch als Fremdsprache“*. Tübingen: Niemeyer, 161–200.
- Kühn Peter (2004): Toleranz. Zur Lexikographie kultureller Schlüsselwörter, [w:] Yousefi Hamid Reza; Fischer Klaus (red.): *Interkulturelle Orientierung: Grundlegung des Toleranz-Dialogs. Teil 1: Methoden und Konzeptionen. Gewidmet Immanuel Kant anlässlich seines 200. Todestages*. Nordhausen: Traugott, 477–503.
- Lerchner Gotthard (1996): Informationen über die kulturspezifisch-pragmatische Markiertheit von lexikalischen Ausdrücken im Lernerwörterbuch, [w:] Barz Irmhild, Schröder Marianne (red.): *Das Lernerwörterbuch Deutsch als Fremdsprache in der Diskussion*. Heidelberg: Winter, 129–146.
- Lü Tianshu (2007): *Pädagogische Lexikographie: Monolinguale und bilingualisierte Lernerwörterbücher zur Vermittlung des Deutschen als Fremdsprache*. Göttingen: Cuvillier.
- Ludwig Klaus-Dieter (1998): Wörterbücher als Spiegel gesellschaftlicher Veränderungen, [w:] Zettersten Arne; Hjørnager Pedersen Viggo; Mogensen Jens Erik (red.): *Symposium on Lexicography VIII. Proceedings of the Eighth International Symposium on Lexicography May 2–4, 1996, at the University of Copenhagen*. Tübingen: Niemeyer, 49–64.
- Nadobnik Renata (2006): Zweisprachige Schulwörterbücher als Träger des fremdkulturellen Wissens, [w:] Schieve Jürgen; Lipczuk Ryszard; Westphal Werner (red.): *Kommunikation für Europa. Interkulturelle Kommunikation als Schlüsselqualifikation*. Frankfurt/M.: Peter Lang, 161–166.
- Neubauer Fritz (1998): Kompetenzbeispiele in Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache, [w:] Wiegand Herbert Ernst (red.): *Perspektiven der pädagogischen Lexikographie des Deutschen. Untersuchungen anhand von „Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache“*. Tübingen: Niemeyer, 247–255.
- Neubauer Fritz; Köster Lutz (1999): *Rezension von Hecht Dörthe; Schmollinger Anette (Bearb.): PONS Basiswörterbuch Deutsch als Fremdsprache: Das einsprachige Lernerwörterbuch*. Stuttgart : Ernst Klett Verlag, [w:] *Info DaF* 27, 204–209.
- Niebaum Hermann (1984): Die lexikographische Behandlung des landschaftsgebundenen Wortschatzes in den Wörterbüchern der deutschen Gegenwartssprache, [w:] Wiegand Herbert Ernst (red.): *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie IV*. Hildesheim, Zürich, New York : Olms, 309–360.

- Piotrowski Tadeusz (1994): *Z zagadnień leksykografii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rothenhöfer Andreas (2004): *Struktur und Funktion im einsprachigen Lernerwörterbuch. Das de Gruyter Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache und Langenscheidts Grosswörterbuch Deutsch als Fremdsprache im Vergleich* [= Germanistische Linguistik 177]. Hildesheim, Zürich, New York: Olms.
- Šimečková Alena (2004): Erfahrungen in der Benutzung von Wörterbüchern „Deutsch als Fremdsprache“ (DaF), [w:] Scharnhorst Jürgen (red.): *Sprachkultur und Lexikographie. Von der Forschung zur Nutzung von Wörterbüchern*. Frankfurt/M.: Peter Lang, 233–246.
- Szczek Joanna (2006): Kulturelle Schlüsselwörter in der lexikographischen Praxis am Beispiel der Analyse der polnisch-deutschen und deutsch-polnischen Wörterbücher, [w:] Schieve Jürgen; Lipczuk Ryszard; Westphal Werner (red.): *Kommunikation für Europa. Interkulturelle Kommunikation als Schlüsselqualifikation*. Frankfurt/M.: Peter Lang, 149–159.
- Taneva Ivanka (2006): Das Kurzwort in Wörterbüchern für DaF-Lerner, [w:] Dimova Ana; Jesenšek Vida; Petkov Pavel (red.): *Zweisprachige Lexikographie und Deutsch als Fremdsprache* [= Germanistische Linguistik 184–185]. Hildesheim, etc.: Olms, 128–136.
- Tomaszczyk Jerzy (1984): The Culture-Bound Element in Bilingual Dictionaries, [w:] Hartmann Reinhard R.K. (red.): *LEXeter'83 Proceedings. Papers from the International Conference on Lexicography at Exeter, 9–12 September 1983*. Tübingen: Niemeyer, 289–297.
- Veisbergs Andrejs (2005): Ideology in Dictionaries – Definitions of Political Terms, [w:] Gottlieb Henrik; Mogensen Jens Erik; Zettersten Arne (red.): *Symposium on Lexicography XI. Proceedings of the Eleventh International Symposium on Lexicography. May 2–4, 2002 at the University of Copenhagen*. Tübingen: Niemeyer, 537–547.
- Wierzbicka Anna (1995): Dictionaries and Ideologies: Three Examples from Eastern Europe, [w:] Kachru Braj B.; Kahane Henry (red.): *Cultures, Ideologies and the Dictionary. Studies in Honor of Ladislav Zgusta*. Tübingen: Niemeyer, 181–196.
- Wingate Ursula (1999): Schwierigkeiten beim Gebrauch eines einsprachigen Lernerwörterbuchs, [w:] *Info DaF* 26:5, 441–457.
- Zöfgen Ekkehard (1985): Lernerwörterbücher auf dem Prüfstand oder: Was ist ein Lernerwörterbuch? [w:] Zöfgen Ekkehard (red.): *Wörterbücher und ihre Didaktik. Themenheft der Bielefelder Beiträge zur Sprachlehrforschung* 14. H. 1 u. 2, Bad Honnef, Zürich: Keimer, 10–89.

**Wörterbücher als Kulturvermittler? Analyse einsprachiger
Wörterbücher des Deutschen als Fremdsprache**
Zusammenfassung

Ziel der vorliegenden Untersuchung ist festzustellen, ob und in welchem Grade die ausgewählten einsprachigen DaF-Wörterbücher als Kulturvermittler betrachtet werden können. Zuerst wird auf die Rolle der Kultur im Prozess des Fremdspracherwerbs und auf die Verbindungen zwischen der Kultur und der Lexikographie (unter besonderer Berücksichtigung der pädagogischen Lexikographie) eingegangen. Anschließend werden der Umspann und die artikelstrukturexternen Elemente der Wörterverzeichnisse (d.h. die sog. Info-Fenster und Abbildungen) von sieben DaF-Wörterbüchern einer Analyse unterzogen. Die durchgeführte Analyse lässt zwar kein qualifiziertes Urteil über die Kultursensitivität der Wörterbücher zu – dazu müssten die Nachschlagewerke einer komplexen Untersuchung unterzogen werden – dennoch kann zur Einbeziehung kulturspezifischer Inhalte in die lexikographische Beschreibung festgestellt werden, dass in manchen Fällen ein durchdachtes lexikographisches Konzept zu fehlen scheint. Zu konstatieren ist auch, dass es in den untersuchten Lernerwörterbüchern in Bezug auf die Thematik eine Art Kanon gibt (z.B.: Namen der Bundesländer bzw. Kantone, Schulsysteme, Feiertage). Die Ergebnisse der Analyse lassen die folgende Rangordnung der untersuchten Wörterbücher ermitteln: als kultursensitiv können das LDaF sowie das PBDaF bezeichnet werden, das dGDaF, das DDaF und das LTDaF sind dagegen als Nachschlagewerke nicht kultursensitiv. Das PDaF und das HDaF rangieren zwischen den vorher genannten als in einzelnen Segmenten kultursensitive Wörterbücher.